

Met alle respect? Procedurele rechtvaardigheid door de ogen van gedetineerden

FEBRUARI 2024

Gedetineerden ontmoeten verschillende professionals in de strafrechtketen. Eerder onderzoek is veelal ingegaan op de vraag hoe percepties van procedurele rechtvaardigheid samenhangen met legitimiteitsovertuigingen en de naleving van de wet. Er is echter minder bekend wat procedurele rechtvaardigheid betekent in de ogen van gedetineerden. Het NSCR heeft onderzoek gedaan naar de rol van procedurele rechtvaardigheid in ontmoetingen van gedetineerden met professionals in de strafrechtketen. Dit onderzoek laat zien dat procedurele rechtvaardigheid wel degelijk van belang is voor gedetineerden in ontmoetingen met professionals. Daarnaast blijken er vijf elementen die percepties van procedurele rechtvaardigheid vormen.

Het centrale uitgangspunt van de procedurele rechtvaardigheidstheorie is dat percepties van procedurele rechtvaardigheid samenhangen met legitimiteitsovertuigingen en de naleving van de wet. Bestaand empirisch onderzoek heeft inderdaad laten zien dat (ex-)gedetineerden die zich procedureel rechtvaardiger bejegend voelen door professionals in de strafrechtketen, ook eerder geneigd zijn om diezelfde professionals als legitiem te beschouwen én meer geneigd zijn om wetten en regels na te leven tijdens detentie én na vrijlating.

De rol van procedurele rechtvaardigheid

De literatuur over procedurele rechtvaardigheid veronderstelt dat er sprake is van procedurele rechtvaardigheid wanneer mensen het gevoel hebben dat (a) professionals de regels op een consistente en onbevooroordeelde manier toepassen (“neutraliteit”), (b) professionals vanuit een betrouwbaar motief handelen (“betrouwbaarheid”), (c) professionals mensen met respect behandelen (“respect”), en professionals mensen de kans geven om hun standpunt kenbaar te maken wanneer er besluiten worden genomen (“participatie”).

Maar hoe zien gedetineerden dat zelf? We weten nog weinig over in hoeverre gedetineerden procedurele rechtvaardigheid zelf belangrijk vinden in hun contacten met professionals. Wel zijn er aanwijzingen in de procedurele rechtvaardigheidsliteratuur dat gedetineerden aandacht zullen hebben voor de manier waarop ze bejegend worden, omdat een rechtvaardige bejegening de boodschap overbrengt dat de gedetineerde een volwaardig lid van de samenleving is.

Om meer inzicht te krijgen in wat gedetineerden zelf vinden over procedurele rechtvaardigheid zijn er wereldwijd enkele studies verricht waarin op een open manier is gevraagd hoe ze hun contacten met professionals in de strafrechtketen hebben ervaren (Martinez et al., 2023; Morgan, 2018; Swaner et al., 2018). In het algemeen laten dergelijke interview studies niet alleen zien of de vier veronderstelde elementen inderdaad vormend zijn voor percepties van procedurele rechtvaardigheid, maar uit de antwoorden van respondenten kunnen ook andere, onderbelichte elementen naar voren komen die kennelijk van belang zijn voor percepties van procedurele rechtvaardigheid. De huidige studie draagt bij aan bestaand onderzoek door gedetineerden te bevragen naar ontmoetingen met meerdere professionals in de strafrechtketen en door te onderzoeken of gedetineerden zelf elementen van procedurele rechtvaardigheid naar voren brengen.

De huidige studie

In dit onderzoek staan twee vragen centraal:

1. In hoeverre speelt procedurele rechtvaardigheid een rol in ontmoetingen van gedetineerden met uiteenlopende professionals in de strafrechtketen?
2. Wat verstaan gedetineerden zelf onder een procedureel (on-)rechtvaardige bejegening in ontmoetingen met professionals in de strafrechtketen?

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden, maken we gebruik van 35 semigestructureerd interviews met personen die gedetineerd waren in één Nederlandse penitentiare inrichting (hierna: respondenten). De meeste respondenten zaten in het huis van bewaring in afwachting van de inhoudelijke behandeling en uitspraak in hun strafzaak (66%). Andere respondenten waren al veroordeeld en zaten op een gevangenisafdeling (34%).

Methode van onderzoek

In de interviews is gevraagd aan respondenten hoe ze de bejegening door de volgende professionals hebben ervaren: (1) politieagenten tijdens de arrestatie, (2) politieagenten op het politiebureau, (3) medewerkers op de afdeling van de penitentiare inrichting, (4) de rechters die hun zaak behandelden of de uitspraak deden, en (5) de huidige (of laatste) reclasseringswerker.

Om het perspectief van de gedetineerden zelf goed aan bod te laten komen, werd het interviews op een open manier gestart. Eerst werd aan respondenten gevraagd: “Hoe vindt u dat [professional, bijv. de reclasseringswerker] u behandelde?”. Hierna werd de vraag gesteld: “In hoeverre vindt u dat [professional, bijv. de reclasseringswerker] u rechtvaardig behandelde?”.

Door deze open vragen te stellen, probeerden we vast te stellen of respondenten zelf elementen van procedurele rechtvaardigheid noemden, en zo ja, welk(e) element(en) ze naar voren brachten (deze benadering is geïnspireerd door eerder onderzoek, zie Ansems et al., 2020).

Rol van procedurele rechtvaardigheid

De meerderheid van de respondenten brengen zelf een of meerdere elementen van procedurele rechtvaardigheid ter sprake (69%). Dit suggereert dat procedurele rechtvaardigheid ertoe doet voor respondenten. De door de gedetineerden genoemde percepties van procedurele rechtvaardigheid hebben zowel betrekking op de interpersoonlijke bejegening door professionals als de besluitvormingsprocessen. Zo noemen respondenten:

“De meeste medewerkers [van de gevangenis] zijn vriendelijk, ze willen ook allemaal hun best doen voor je. Ik heb daar geen klachten over.”

“Ze [rechters] lieten me mijn zegje doen. Op het eind zeiden ze dat mijn advocaat niet meer hoeft te praten. Zo erg hadden ze mij laten praten.”

Wat verstaan gedetineerden zelf onder een procedureel (on-)rechtvaardige bejegening?

In de antwoorden van respondenten komen hoofdzakelijk vijf elementen naar voren die percepties van procedurele rechtvaardigheid vormen, zie Figuur 1.

Respondenten noemen vaak dat ze behulpzaamheid en betrokkenheid in ontmoetingen met strafrechtactoren ervaren (gecodeerd als “**betrouwbaarheid**”). Zo noemen respondenten dat:

“Het gevangenispersoneel is behulpzaam, als je wilt kun je altijd bij ze terecht.”

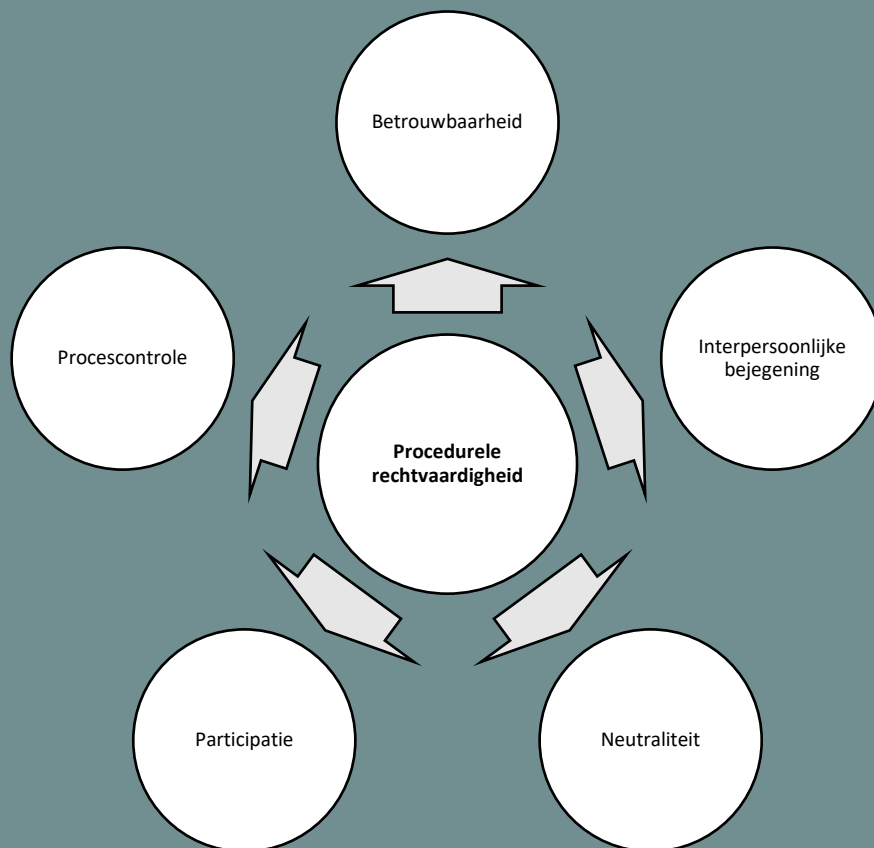
“Zij [reclasseringsambtenaar] probeerde oplossingen voor mij te vinden (...). Ze zag me niet als een nummertje van een dossier.”

In contacten met de politie valt op dat meerdere respondenten overwegend negatief zijn ten aanzien van de betrouwbaarheid van de politie. Respondenten geven voorbeelden van fysiek en/of verbaal geweld tijdens de arrestatie en pogingen om respondenten te intimideren. Een respondent vertelt bijvoorbeeld:

“Toen ik mijn handen omhoogstak, werd ik door een agent in mijn gezicht geslagen. (...) Dat stond ook helemaal niet in het proces-verbaal, ze zeiden alleen dat de aanhouding normaal was verlopen.”

Respondenten ervaren de **interpersoonlijke bejegening** door professionals in de strafrechtketen over het algemeen als respectvol, vriendelijk, en professioneel. Respondenten noemen bijvoorbeeld dat politieagenten “mij respectvol en eerlijk behandelen” en “op een normale manier met je praten”. Op een soortgelijke wijze beschrijven respondenten dat rechters “respectvol waren” en “beleefd waren” en dat de reclasseringswerker “altijd respectvol was” en “mij met respect behandelde”. Daarnaast noemen bijna alle respondenten het wederzijdse aspect van respect in contact met het gevangenispersoneel. Een terugkerende uitspraak was: “Als je hen met respect behandelt, zullen ze jou ook met respect behandelen”.

Figuur 1. Elementen die bijdragen aan percepties van procedurele rechtvaardigheid door de ogen van respondenten.

Respondenten noemen ook (a) vooroordelen (of de afwezigheid daarvan) en (b) omgaan met situaties volgens geldende wetten en regels. Dit thema is gecodeerd als **neutraliteit**. Respondenten noemen dat ze bijvoorbeeld politieagenten en rechters als bevooroordeeld hebben ervaren. Respondenten hebben het gevoel gehad dat politieagenten hen “onmiddellijk als dader zagen” en voelden zich “als een crimineel behandeld”. In contact met de rechters komt naar voren dat respondenten de focus op hun criminele verleden (d.w.z. hun strafblad) als oneerlijk ervaren, omdat ze van mening zijn dat ze “betaald hebben” voor de overtredingen door middel van een geldboete of met een vrijheidsstraf.

Het tweede subthema van neutraliteit, het omgaan met situaties volgens wetten en regels, kwam voornamelijk naar voren in ontmoetingen met het gevangenispersoneel. De meningen van respondenten lopen uiteen over de manier waarop het gevangenispersoneel met de regels omgaat. Sommige respondenten waarderen de bereidheid van het personeel om de regels vrij te interpreteren of soms iets door de vingers te zien. De meeste respondenten vinden echter dat het oprekken van de

regels problemen veroorzaakt en soms leidt tot een ongelijke behandeling van gedetineerden. Een voorbeeld hiervan is dat “sommigen langer uit hun cel mogen dan anderen”, zonder dat er een duidelijke reden voor is volgens respondenten.

In de antwoorden van respondenten kwam ook **participatie** naar voren. Respondenten omschrijven participatie als de mogelijkheid om hun kant van het verhaal te vertellen aan strafrechtactoren, maar ook het gevoel dat professionals in de strafrechtketen zorgvuldig naar hen luisteren (“je gehoord voelen”). De combinatie van beide thema’s – verhaal vertellen & je gehoord voelen – komt in het bijzonder naar voren in ontmoetingen met strafrechters en reclasseringswerkers. Respondenten noemen dat strafrechters en reclasseringswerkers hen vragen om hun kant van het verhaal te vertellen en dat ze zich gehoord voelen wanneer er relevante vervolgvragen worden gesteld. Eén respondent zegt:

“Ik had wel het gevoel datie [reclasseringswerker] wel geïnteresseerd was in wat ik te zeggen had. Ik had me wel gehoord gevoeld ja.”

Naast de bovenstaande elementen die grotendeels in lijn waren met de procedurele rechtvaardigheidsliteratuur noemen respondenten ook **procescontrole**. Dit element wordt omschreven als (a) het gevoel dat beslissingen al zijn genomen en (b) dat respondenten geïnformeerd worden over rechten, beslissingen en het strafproces. Veel respondenten hebben het gevoel gehad dat beslissingen al waren genomen nog voordat ze de kans hadden om hun kant van het verhaal te vertellen (element: ‘participatie’). Dit komt vooral tot uiting in ontmoetingen met strafrechters. Zo zegt een respondent bijvoorbeeld:

“Toen ik daar zat [in de rechtbank], vroegen ze mij om mijn verhaal te vertellen, maar ik had het gevoel dat ze de uitkomst al wisten”

Het tweede thema dat uit de antwoorden van respondenten naar voren kwam, is informatie over rechten en beslissingen van professionals in de strafrechtketen. Verschillende respondenten geven aan dat ze bij ontmoetingen met, bijvoorbeeld, politieagenten en strafrechters geïnformeerd zijn over hun rechten als verdachte.

Conclusie

De resultaten van dit onderzoek zijn relevant voor het beleid in de strafrechtketen. Zo kunnen de resultaten worden benut wanneer er trainingen en opleidingen worden ontwikkeld op het gebied van de bejegening van (ex-)gedetineerden of specifiek de gespreksvoering van professionals wanneer professionals besluiten nemen en mededelen. Ook suggereren de resultaten van dit onderzoek dat politieagenten, medewerkers in gevangenissen, strafrechters, en reclasseringswerkers in ieder contact de kans hebben om de door gedetineerden ervaren procedurele rechtvaardigheid te versterken. Het lijkt erop dat professionals het gevoel van procedurele rechtvaardigheid kunnen waarborgen wanneer ze bijvoorbeeld bereid zijn om gedetineerden te helpen, hun verhaal te laten doen, de regels op een consistente manier toe te passen en ze met respect en vriendelijkheid te bejegenen.

Onderzoek in de toekomst

Aan het huidige onderzoek hebben relatief weinig gedetineerden meegedaan. Daarom kunnen de resultaten niet zomaar worden gegeneraliseerd naar alle gedetineerden in Nederlandse gevangenissen. Vervolgonderzoek onder een grotere – en idealiter aselechte – steekproef van mannelijke én vrouwelijke gedetineerden zou moeten uitwijzen of dit vergelijkbare resultaten oplevert. Bovendien heeft dit onderzoek zich uitsluitend gericht op de percepties van gedetineerden. De ervaringen en opvattingen van professionals werkzaam in de strafrechtketen zijn buiten beschouwing gebleven. Vervolgonderzoek onder professionals kan het begrip vergroten over welke elementen voor professionals belangrijk zijn als ze nadenken over de manier waarop ze (ex-)gedetineerden bejegenen. Om een volledig beeld te krijgen over de betekenis en het belang van procedurele rechtvaardigheid, moet ook het perspectief van professionals in de strafrechtketen in ogenschouw genomen worden.

Deze factsheet is een samenvatting van het artikel:

- Van Hall, M., Van der Laan, P. H., Nieuwbeerta, P. & Dirkzwager, A. J. E. (2024). Procedural justice in their eyes: A qualitative interview study among detainees. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. <https://doi.org/10.1177/0306624X241234857>

Verder lezen

- Ansems, L., Van den Bos, K., & Mak, E. (2020). Speaking of justice: A qualitative interview study on perceived procedural justice among defendants in Dutch criminal cases. *Law & Society Review*, 54(3), 643-679. <https://doi.org/10.1111/lasr.12499>
- De Mesmaecker, V. (2014). *Perceptions of criminal justice*. Routledge.
- Martinez, A., Swaner, R., Ramdath, C., & Kusiak Carey, K. (2023). Police, courts, and corrections: Experiences of procedural injustice among Black adults. *American Journal of Community Psychology*, 71(1-2), 147-157. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/ajcp.12631>
- Morgan, K. A. (2018). *Perceptions of Justice: Views of Jailed Defendants on Procedural and Distributive Justice*. Doctoral Dissertation, University at Albany, State University of New York. New York.
- Swaner, R., Cassandra, R., Martinez, A., Hahn, J., & Walker, S. (2018). *What do defendants really think? Procedural justice and legitimacy in the criminal justice system*. Center for Court Innovation.

.....
Contact: Matthias van Hall, MHall@nscr.nl